

Тема: Транспортні договори

📌 **Мета вивчення теми:** надати уявлення про цивільно-правове регулювання перевезень в Україні та транспортні договори; визначити предмет різних видів транспортних договорів, їх сторони, форму; розкрити юридичну характеристику цих договорів; з'ясувати відмінності між різними видами транспортних договорів; засвоєння основних прав та обов'язків сторін та основних положень цивільної відповідальності за невиконання або неналежне виконання транспортних договорів.

📖 **Основні терміни та поняття:** багаж; багажна квитанція; вантаж; вивантаження вантажу; відправник; втрата багажу; демередж; диспач; довгостроковий договір; договір перевезення вантажу; договір перевезення пасажирів та багажу; договір транспортного експедирування; договір чартеру (фрахтування); експедитор (транспортний експедитор); завантаження вантажу; затримка; квиток; клієнт; коносамент; контрсталійний час; маркування вантажу; мультимодальні перевезення; надконтрсталійний час; нестача багажу; одержувач; пасажир; перевезення транспортом загального користування; перевезення; перевізник; позов до перевізника; позови щодо перевезення у закордонному сполученні; позовна давність; послуги з переміщення у просторі пасажирів та багажу; пошкодження багажу; провізна плата; публічний договір; пункт призначення; розумна плата; сталійний час; страхування вантажів; тара; тарифи; транспортна накладна; транспортний засіб; транспортно-експедиторська діяльність; транспортно-експедиторська послуга; упаковка; учасники транспортно-експедиторської діяльності; фактична шкода; фрахт; фрахтівник; фрахтувальник.

План лекційного заняття:

1. Загальна характеристика цивільно-правового регулювання перевезень в Україні. Загальна характеристика транспортних договорів.
2. Договір перевезення вантажу.
3. Договір транспортного експедирування.
4. Договір перевезення пасажирів та багажу.
5. Договір чартеру (фрахтування).

Рекомендовані нормативно-правові акти:

Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. (із змінами) №435-IV (Глави 64, 65). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Повітряний кодекс України від 19.05.2011 р. (із змінами) №3393-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text>.

Кодекс торгового мореплавства від 23.05.1995 р. (із змінами) №176/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

Про внутрішній водний транспорт : Закон України від 03.12.2020 р. (із змінами) №1054-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1054-20#Text>.

Про залізничний транспорт : Закон України від 04.07.1996 р. (із змінами) №273/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Про мультимодальні перевезення : Закон України від 17.11.2021 р. №1887-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1887-20#n209>.

Про перевезення небезпечних вантажів : Закон України від 06.04.2000 р. (із змінами) №1644-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1644-14#Text>.

Про транзит вантажів : Закон України від 20.10.1999 р. (із змінами) №1172- ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1172-14#Text>.

Про транспорт : Закон України від 10.11.1994 р. (із змінами) №232/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/232/94-%D0%B2%D1%80#Text>.

Про транспортно-експедиторську діяльність : Закон України від 01.07.2004 р. (із змінами) №1955-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1955-15#Text>.

Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів повітряним транспортом : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2017 р. (із змінами) №134. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/134-2017-%D0%BF#Text>.

Про затвердження правил надання населенню послуг з перевезень міським електротранспортом : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.12.2004 р. (із змінами) №1735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1735-2004-%D0%BF#Text>.

Про затвердження правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.1997 р. (із змінами) №176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-97-%D0%BF#Text>.

Про затвердження Правил поведінки громадян на залізничному транспорті : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.11.1995 р. (із змінами) №903. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-95-%D0%BF>.

Про затвердження Статуту залізниць України : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.1998 р. (із змінами) №457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-98-%D0%BF#Text>.

Про затвердження Авіаційних правил України «Правила повітряних перевезень та обслуговування пасажирів і багажу» : Наказ Державної авіаційної служби України від 26.11.2018 р. (із змінами) №1239. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0141-19#n10>.

Про затвердження окремих розділів Правил перевезення вантажів : Наказ Міністерства транспорту України від 21.11.2000 р. (із змінами) №644. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0861-00#Text>.

Про затвердження Порядку організації перевезень пасажирів та багажу автомобільним транспортом : Наказ Міністерства інфраструктури України від 15.07.2013 р. (із змінами) №480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1282-13#Text>.

Про затвердження правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні : Наказ Міністерства транспорту України від 14.10.1997 р. (із змінами) №363. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0128-98#Text>.

Про затвердження Правил перевезень військових пасажирів, багажу та вантажобагажу залізничним транспортом : Наказ Мінтрансу України від 05.07.1999 р. (із змінами) №346. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0478-99#Text>.

Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з перевезення вантажів залізницею : Роз'яснення Вищого господарського суду від 29.05.2002 р. (із змінами) №04-5/601. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_601600-02#Text.

Література

Основна

Спасибо-Фатєєва І. В. Цивільне право (особлива частина). Курс лекцій : навч. посіб. Київ : Видавництво «ЕКУС», 2022. 640 с. С. 294–316.

Цивільне право та процес : практичний посібник / С. Б. Булеца та ін. Київ : Гельветика, 2022. 408 с. С. 205–217.

Додаткова

Андрухів Є. М. Війна як форс-мажорна обставина договору перевезення вантажу у господарських правовідносинах. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Юридичні науки*. 2023. №5. С. 23–31.

Бондар П. В. Особливості цивільно-правової відповідальності за порушення умов договору перевезення з використанням транспортних агрегаторів. *Правові новели*. 2022. №18. С. 240–245.

Міняйло Д. Г. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС у сфері забезпечення прав пасажирів з інвалідністю за договором перевезення. *Правова позиція*. 2022. № 4. С. 151–158.

Міняйло Д. Г. Визначення правового статусу пасажирів з інвалідністю як етап формування механізму забезпечення та захисту їх прав за договором перевезення пасажирів. *Правові новели*. 2022. № 18. С. 181–189.

Міняйло Д. Г. Юрисдикційний та альтернативний захист в механізмі забезпечення прав пасажирів з інвалідністю за договором перевезення. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2022. № 4. С. 122–129.

Сірко Р. Б. Актуальні питання виконання договорів перевезення вантажів за законодавством України. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2022. № 4. С. 174–178.

Сірко Р. Б. Актуальні питання цивільно-правової відповідальності сторін за договором перевезення об'єктів перевезення транспортними засобами в сучасних умовах. *Правова позиція*. 2022. № 4. С. 159–162.

Стефанчук М. О. Відповідальність перевізника за порушення договору перевезення вантажу автомобільним транспортом за законодавством України та ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2023. Вип. 77(1). С. 164–169.

1. Загальна характеристика цивільно-правового регулювання перевезень в Україні

Єдину транспортну систему України становлять: промисловий залізничний транспорт; відомчий транспорт; трубопровідний транспорт; транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний, авіаційний, міський авто- та електротранспорт, у тому числі метрополітен); шляхи сполучення загального користування (ст. 21 Закону України «Про транспорт»). У ЦК України законодавець окремо наголошує, що промисловий залізничний транспорт, відомчий, трубопровідний транспорт може бути також визнано у випадках, передбачених законодавством України, транспортом загального користування. Транспорт є однією з ключових галузей економіки України, оскільки переміщення матеріальних об'єктів є необхідною умовою процесу виробництва та обігу товарів, результатів робіт, послуг. Перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти здійснюється за договором перевезення.

Види транспортних договорів:

- 1) договір перевезення вантажу;
- 2) договір транспортного експедирування;
- 3) договір перевезення пасажирів та багажу;
- 4) договір чартеру (фрахтування).

Юридична характеристика транспортних договорів: можуть бути **як реальними, так і консенсуальними; двосторонні (взаємні); оплатні**. Згідно ст. 916 ЦК України за перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти стягується провізна плата у розмірі, що визначається за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено законом або іншими нормативно-правовими актами. Якщо розмір провізної плати не визначений, стягується розумна плата. Плата за перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти, що здійснюється транспортом загального користування, визначається за домовленістю сторін, якщо вона не встановлена тарифами, затвердженими у встановленому порядку. Пільгові умови перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти транспортом загального користування можуть встановлюватися організацією, підприємством транспорту за їх рахунок або за рахунок відповідного бюджету у випадках, встановлених законом та іншими нормативно-правовими актами. Робота та послуги, що виконуються на вимогу власника (володільця) вантажу і не передбачені тарифами, оплачуються додатково за домовленістю сторін. Перевізник має право притримати переданий йому для перевезення вантаж для забезпечення внесення провізної плати та інших платежів, якщо інше не встановлено законом, іншими нормативно-правовими актами або не впливає із суті зобов'язання.

Перевезення, що здійснюється юридичною особою, вважається перевезенням транспортом загального користування, якщо із закону, інших нормативно-правових актів або ліцензії, виданої цій організації, випливає, що вона має здійснювати перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти за

зверненням будь-якої особи. Договір перевезення транспортом загального користування є **публічним договором**.

2. Договір перевезення вантажу

Перевезенням вантажів визнається діяльність, пов'язана з переміщенням продукції виробничо-технічного призначення та виробів народного споживання залізницями, автомобільними дорогами, водними та повітряними шляхами, а також транспортування продукції трубопроводами.

Суб'єктами відносин перевезення вантажів є перевізники, вантажовідправники та вантажоодержувачі.

Перевезення вантажів здійснюють вантажний залізничний транспорт, автомобільний вантажний транспорт, морський вантажний транспорт та вантажний внутрішній флот, авіаційний вантажний транспорт, трубопровідний транспорт, космічний транспорт, інші види транспорту.

Допоміжним видом діяльності, пов'язаним з перевезенням вантажу, є **транспортна експедиція**.

Договір перевезення вантажу – договір, за яким одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довіреній їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату (ч. 1 ст. 909 ЦК України).

Юридична характеристика: двосторонній (взаємний); оплатний; реальний (договір перевезення вантажу автомобільним транспортом є консенсуальним).

Предмет договору: послуга – транспортування вантажу (матеріальних об'єктів) у просторі.

Сторони договору:

1) Перевізник. З метою державного регулювання ринку транспортних послуг та захисту прав споживачів, Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» встановлено, що діяльність з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів внутрішнім водним, морським, автомобільним, залізничним та повітряним транспортом, міжнародні перевезення пасажирів та вантажів автомобільним транспортом підлягає ліцензуванню. Передбачені також випадки обов'язкового страхування відповідальності суб'єктів перевезення. Перевізником може бути лише юридична або зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності фізична особа, яка має відповідну ліцензію (зокрема, ст. 13 Закону України «Про трубопровідний транспорт» закріплює, що діяльність, пов'язана з проєктуванням, будівництвом, ремонтом та експлуатацією об'єктів трубопровідного транспорту, здійснюється на підставі ліцензії). Для авіаперевізників – **сертифікат експлуатанта** згідно з Правилами сертифікації експлуатантів. Договір перевезення вантажу з перевізником, у якого відсутня відповідна ліцензія, може бути визнано судом недійсним;

2) Відправник;

3) Одержувач. Може бути як сам відправник, так і будь-яка інша особа, зазначена відправником у перевізних документах. У разі, якщо відправник не є одночасно одержувачем вантажу, такий договір розглядається як договір на користь третьої особи.

Форма договору: письмова. Укладення договору перевезення вантажу підтверджується складенням **перевізного документа** (транспортної накладної, коносаменту або іншого документа, встановленого транспортними кодексами, статутами). Залежно від виду транспорту перевезення вантажу оформлюється різними документами, наприклад, при перевезенні вантажу залізничним транспортом відповідно до ст. 23 Статуту залізниць України відправник повинен надати перевізникові на станції завантаження на кожне відправлення вантажу заповнену **накладну** (комплект перевізних документів). Документами, що підтверджують наявність і зміст **договору морського перевезення вантажу**, згідно зі ст. 134 КТМ, є **рейсовий чартер** та **коносамент** або інший письмовий документ, що підтверджує прийняття перевізником вантажу. Відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 98 ПК України, документами на повітряне перевезення вантажу є **транспортна накладна (авіаційна вантажна накладна)** у паперовому або електронному вигляді.

Строк договору. Перевізник і власник (володілець) вантажу в разі необхідності здійснення систематичних перевезень можуть укласти довгостроковий договір, за яким перевізник зобов'язується у встановлені строки приймати, а власник (володілець) вантажу – передавати для перевезення вантаж у встановленому обсязі. У довгостроковому договорі перевезення вантажу встановлюються обсяг, строки та інші умови надання транспортних засобів і передання вантажу для перевезення, порядок розрахунків, а також інші умови перевезення. Залежно від виду транспорту, яким передбачається систематичне перевезення вантажів, можуть укладатись такі довгострокові договори, як навігаційний, річний тощо. Порядок укладення довгострокових договорів встановлюється відповідними транспортними кодексами, транспортними статутами або правилами перевезень.

Права та обов'язки сторін за договором перевезення вантажу.

Перевізник має право:

- 1) відмовитися від прийняття вантажу, що поданий у тарі та (або) упаковці, які не відповідають встановленим вимогам, а також у разі відсутності або неналежного маркування вантажу;
- 2) вимагати оплати своїх послуг.

Перевізник зобов'язаний:

- 1) надати транспортні засоби під завантаження у строк, встановлений договором;
- 2) повідомити одержувача про прибуття вантажу на його адресу;
- 3) у разі переривання або припинення перевезення вантажів з незалежних від перевізника обставин перевізник зобов'язаний повідомити вантажовідправника і одержати від нього відповідне розпорядження щодо вантажу;

4) при прийнятті до перевезення легких, але об'ємних вантажів, у тому числі сільськогосподарських, вжити всіх заходів, спрямованих на збільшення об'єму, наприклад нарощення бортів, для максимального використання рухомого складу у межах вантажопідйомності.

Одержувач зобов'язаний прийняти вантаж, який прибув на його адресу.

Одержувач має право відмовитися від прийняття пошкодженого або зіпсованого вантажу, якщо буде встановлено, що внаслідок зміни якості виключається можливість повного або часткового використання його за первісним призначенням.

Відправник вантажу має право:

1) відмовитися від наданого транспортного засобу, якщо він є непридатним для перевезення цього вантажу. За загальним правилом **придатність рухомого складу для перевезення певного вантажу у технічному та комерційному відношенні, визначається відправником або перевізником**, якщо останній здійснює завантаження. Відповідальність за втрату, нестачу, псування або пошкодження вантажу в даному випадку несе та сторона, яка здійснила завантаження. Слід розрізняти **технічну несправність та непридатність рухомого складу для перевезення певного вантажу у комерційному відношенні**. Під останнім мається на увазі те, що рухомий склад за своїм технічним станом може бути повністю придатним для перевезення, але не зможе забезпечити збереження якості певного вантажу, наприклад, має стійкий сторонній запах, що може вплинути на якість завантажених продовольчих товарів;

2) застрахувати вантаж у порядку, встановленому законодавством;

3) одержати назад зданий до перевезення вантаж до його відправлення;

4) замінити вказаного в перевізному документі одержувача вантажу (до його видачі адресату);

5) розпорядитися вантажем у разі неприйняття його одержувачем чи неможливості видачі вантажу одержувачу.

Відправник зобов'язаний:

1) пред'явити у встановлений строк вантаж, який підлягає перевезенню, в належній тарі та (або) упаковці;

2) у разі якщо для здійснення перевезення вантажу законодавством або договором передбачено спеціальні документи (посвідчення), які підтверджують якість та інші властивості вантажу, що перевозиться, вантажовідправник зобов'язаний передати такі документи перевізникові разом з вантажем;

3) до прибуття транспортного засобу підготувати вантаж для перевезення: розмістити у належну, яка відповідає державним стандартам, тару (ящики, піддони, пакети тощо), упакувати, зважити, зробити маркування кожного вантажного місця, поставити пломби, сформувати транспортні пакети, згрупувати вантаж за одержувачами, заготовити необхідні товарно-транспортні документи, перепустки на право проїзду до місця завантаження тощо (ст. 142 КТМ, ст.ст. 24, 33 Статуту залізниць України);

4) сплатити за перевезення.

Завантаження та вивантаження вантажу. Завантаження (вивантаження) вантажу здійснюється організацією, підприємством транспорту або відправником (одержувачем) у порядку, встановленому договором, із додержанням правил, встановлених транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, та у строки, встановлені договором, якщо такі строки не встановлені транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них.

При прийманні вантажу навалом, насипом, наливом та в контейнерах у товарно-транспортному документі має бути зазначена вага такого вантажу. Вага тарних та штучних вантажів має бути визначена відправником до пред'явлення вантажу до перевезення та вказана на вантажному місці. Запис про вагу вантажу із зазначенням способу визначення (зважування, підрахунок за кількістю вантажних місць за трафаретом або стандартом, обміром, за об'ємною вагою, умовно) має бути зроблений у товарно-транспортному документі відправником.

Вантаж переданий до перевезення у стані, що не відповідає правилам перевезень або не був приведений у належний стан у строк, необхідний для його своєчасного відправлення, вважається непереданим, а перевезення таким, що не відбулося з вини відправника.

Часом прибуття під вивантаження є момент пред'явлення товарно-транспортного документа у пункті вивантаження, який триває до моменту отримання перевізником належно оформлених товарно-транспортних документів на завантажений чи вивантажений вантаж. Необхідні для завантаження (вивантаження) засоби та матеріали (козли, стійки, прокладки, підкладки, дрiт, брезент, мотузка, щитова огорожа тощо) мають бути підготовлені завчасно відправником. За встановлення цих засобів відповідає сторона, зазначена у договорі перевезення. Всі засоби та матеріали, необхідні для завантаження та вивантаження, що належать відправнику, передаються одержувачеві разом з вантажем. При завантаженні/перевивантаженні вантажів масою понад 50 кг і при підніманні вантажів на висоту понад 2 м застосування засобів механізації є обов'язковим.

Строк завантаження (вивантаження) залежить від виду транспорту, засобів завантаження та виду вантажу. У випадках, передбачених законодавством, строки завантаження (вивантаження) визначаються за домовленістю сторін з урахуванням нормативів, затверджених відповідно до положень транспортних статутів (кодексів).

За пред'явлення вантажу, який заборонено до перевезень або який потребує під час перевезення особливих заходів безпеки, та з неправильним зазначенням його найменування або властивостей з відправника, крім заподіяних, відповідно до п. 118 Статуту залізниць України залізниці збитків і витрат, стягується **штраф у розмірі п'ятикратної провізної плати за всю відстань перевезення**. Якщо ж через порушення відправником Правил

перевезення небезпечних вантажів сталася аварія, збитки відшкодовуються відправником.

КТМ закріплює поняття сталійного, контрсталійного та надконтрсталійного часу. Згідно ст. 148 КТМ **сталійний час** – це термін, протягом якого вантаж повинен бути навантажений на судно або вивантажений з судна. Цей термін визначається угодою сторін, а за відсутності такої угоди – нормами, прийнятими в порту навантаження (розвантаження).

Угодою сторін можуть бути встановлені додатковий після закінчення терміну навантаження (розвантаження) час очікування судном закінчення вантажних робіт (**контрсталійний час**) і розмір плати перевізнику за простій судна протягом контрсталійного часу (**демередж**), а також винагорода за закінчення навантаження (розвантаження) до закінчення сталійного часу (**диспач**). За відсутності такої угоди сторін тривалість контрсталійного часу і розмір плати перевізнику за простій, а також розмір винагороди відправнику або фрахтувальнику за дострокове закінчення навантаження (розвантаження) визначаються відповідно до термінів і ставок, прийнятих у відповідному порту. За відсутності зазначених ставок розмір плати за простій визначається витратами на утримання судна і екіпажу, а винагорода за дострокове закінчення навантаження (розвантаження) обчислюється у половинному розмірі плати за простій. **Надконтрсталійний час** (ст. 150 КТМ): під час завантаження судна у разі закінчення контрсталійного часу перевізник має право стягнути завдані йому подальшою затримкою судна збитки і відправити судно в рейс, якщо навіть весь обумовлений вантаж не навантажено на судно з причин, що не залежать від перевізника. При цьому перевізник зберігає право на одержання повного фрахту.

Строк доставки вантажу. Перевізник зобов'язаний доставити вантаж до пункту призначення у строк, встановлений договором, якщо інший строк не встановлений транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них, а в разі відсутності таких строків – у розумний строк. Вантаж, не виданий одержувачеві на його вимогу **протягом тридцяти днів після спливу строку його доставки**, якщо більш тривалий строк не встановлений договором, транспортними кодексами (статутами), **вважається втраченим**. Одержувач вантажу повинен прийняти вантаж, що прибув після спливу зазначених вище строків, і повернути суму, виплачену йому перевізником за втрату вантажу, якщо інше не встановлено договором, транспортними кодексами (статутами). Так, наприклад, відповідно до п. 117 Статуту залізниць, відправник або одержувач має право вважати вантаж втраченим і вимагати відшкодування за втрату, якщо вантаж не було видано одержувачу на його вимогу протягом 30 діб з моменту закінчення терміну доставки, а у разі перевезення вантажу у прямому змішаному сполученні – після закінчення двох місяців з дня приймання вантажу до перевезення.

Вантаж вважається доставленим у строк, якщо у пункті призначення він вивантажений засобами перевізника, або якщо рухомий склад подано під

вивантаження засобами одержувача до спливу встановленого строку. При затримці подачі рухомого складу під вивантаження внаслідок зайнятості фронту вивантаження або з інших причин, що залежать від одержувача, вантаж вважається доставленим у строк, якщо він прибув до пункту (станції) призначення до спливу строку доставки. Перевізник зобов'язаний повідомити одержувача про прийнятий на його адресу вантаж у день прибуття вантажу або не пізніше 12 години наступного дня. Якщо порядок повідомлення одержувача не передбачено договором, спосіб повідомлення обирає перевізник. У випадку неповідомлення одержувача в зазначені строки останній не несе відповідальності за пов'язаний з цим простій рухомого складу та звільняється від плати за зберігання вантажу. Вантажі, за загальним правилом, видаються одержувачеві, вказаному у перевізних документах, після внесення всіх належних платежів перевізнику.

Відповідальність сторін. Відправник несе відповідальність за ненадання вантажу та невикористання наданого транспортного засобу з інших причин. **Перевізник несе відповідальність** за ненадання транспортного засобу для перевезення вантажу. Така відповідальність встановлюється договором, ЦК України, транспортними кодексами (статутами).

ЦК України встановлює також **відповідальність перевізника:**

– за **прострочення доставки вантажу.** У разі прострочення доставки вантажу перевізник зобов'язаний **відшкодувати збитки, завдані порушенням строку перевезення**, якщо інші форми відповідальності не встановлені договором, транспортними кодексами (статутами);

– за **втрату, нестачу, псування або пошкодження вантажу.** Перевізник відповідає за збереження вантажу з моменту прийняття його до перевезення та до видачі одержувачеві, якщо не доведе, що втрата, нестача, псування або пошкодження вантажу сталися внаслідок обставин, яким перевізник не міг запобігти та усунення яких від нього не залежало. Перевізник відповідає за втрату, нестачу, псування або пошкодження прийнятого до перевезення вантажу **у розмірі фактичної шкоди**, якщо не доведе, що це сталося не з його вини.

ЦК України закріплює, що гранична межа відповідальності оператора мультимодальних перевезень визначається Законом України «Про мультимодальні перевезення».

Пред'явлення претензій і позовів, що виникають із договору перевезення. До пред'явлення перевізникові позову, що впливає із договору перевезення вантажу, **можливим є пред'явлення йому претензії.** **Позов до перевізника може бути пред'явлений** відправником вантажу або його одержувачем **у разі повної або часткової відмови перевізника задовольнити претензію або недержання від перевізника відповіді у місячний строк.** Перевізник розглядає заявлену претензію і повідомляє заявника про задоволення чи відхилення її **протягом трьох місяців**, а щодо претензії з перевезення **у прямому змішаному сполученні – протягом шести місяців.**

Претензії **щодо сплати штрафу або премії розглядаються протягом сорока п'яти днів**.

До вимог, що випливають із договору перевезення вантажу, пошти, застосовується **позовна давність в один рік** з моменту, що визначається відповідно до транспортних кодексів (статутів) (ст. 925 ЦК України). Перевізник і відправник вантажу **звільняються від відповідальності**, якщо ненадання транспортного засобу або невикористання наданого транспортного засобу сталося не з їхньої вини, зокрема у разі припинення (обмеження) перевезення вантажу у певних напрямках, встановленого у випадках і порядку, передбачених транспортними кодексами (статутами).

3. Договір транспортного експедирування

Договір транспортного експедирування, порівняно з договором перевезення, має низку особливостей, які й зумовлюють наявність норм спеціального правового регулювання даних відносин у ЦК України.

Договір транспортного експедирування – договір, за яким одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу (ч. 1 ст. 929 ЦК України).

Юридична характеристика: консенсуальний; двосторонній (взаємний); оплатний (якщо інше не встановлено договором). У разі укладення договору безоплатного транспортного експедирування відповідно до загальної норми ст. 904 ЦК України клієнт має відшкодувати всі фактичні витрати, понесені експедитором для виконання договору. В свою чергу, експедитор має належним чином поінформувати клієнта про витрати, необхідні для виконання ним такого договору. Тягар доведення відповідності понесених витрат необхідним для виконання договору лежить на експедиторові.

Якщо у договорі відсутні умови про строк та порядок виплати, винагорода сплачується після надання послуги у розмірі, в якому за подібних обставин звичайно сплачується винагорода за такі послуги (ст. 632 ЦК України). **Розумною слід вважати плату**, визначену виходячи із звичайної ціни, що склалася на аналогічні послуги на момент укладення договору транспортного експедирування.

Предмет договору: надання послуг, безпосередньо пов'язаних з організацією перевезення вантажів або додаткових послуг, необхідних для доставки вантажу. Невичерпний їх перелік міститься в абзацах 2, 3 ч. 1 ст. 929 ЦК України:

- організувати перевезення вантажу транспортом і за маршрутом, вибраним експедитором або клієнтом;
- укласти від свого імені або від імені клієнта договір перевезення вантажу;
- забезпечити відправку і одержання вантажу;
- надавати додаткові послуги, необхідні для доставки вантажу (перевірка кількості та стану вантажу, його завантаження та вивантаження, сплата мита,

зборів і витрат, покладених на клієнта, зберігання вантажу до його одержання у пункті призначення, одержання необхідних для експорту та імпорту документів, виконання митних формальностей тощо).

Сторони договору:

1) Експедитор. Експедитором може бути юридична особа, а також фізична особа-суб'єкт підприємницької діяльності. При здійсненні функцій експедитора не на постійній основі (не систематично) взаємини сторін регулюються нормами договору доручення (глава 68 ЦК України) або комісії (глава 69 ЦК України). Оскільки експедиторські функції виконуються при здійсненні перевезень, складність їх з юридичної точки зору полягає у тому, що перевізник може як виконувати функції експедитора відповідно до укладеного договору перевезення вантажу, так й бути експедитором за договором транспортного експедирування;

2) Клієнт. Клієнтом може бути як відправник або одержувач вантажу, так й інша особа, наприклад, власник вантажу, перевізник тощо, інтерес якого полягає у перевезенні вантажу в силу існуючих договірних відносин з відправником або одержувачем.

Форма договору: письмова. Клієнт повинен видати експедиторові **довіреність**, якщо вона є необхідною для виконання його обов'язків.

Плата за договором. Розмір плати експедиторові встановлюється договором транспортного експедирування, якщо інше не встановлено законом. Якщо розмір плати не встановлений, клієнт повинен виплатити експедитору розумну плату.

Виконання договору:

1) експедитор має право залучити до виконання своїх обов'язків інших осіб;

2) у разі залучення експедитором до виконання своїх обов'язків за договором транспортного експедирування інших осіб експедитор відповідає перед клієнтом за порушення договору.

Документи та інша інформація, що надаються експедиторові. Клієнт зобов'язаний надати експедиторові документи та іншу інформацію про властивості вантажу, умови його перевезення, а також інформацію, необхідну для виконання експедитором обов'язків, встановлених договором. Експедитор повинен повідомити клієнта про виявлені недоліки одержаної інформації, а в разі її неповноти – вимагати у клієнта необхідну додаткову інформацію. У разі ненадання клієнтом документів та необхідної інформації експедитор має право відкласти виконання своїх обов'язків за договором транспортного експедирування до надання документів та інформації в повному обсязі.

Відмова від договору транспортного експедирування. Клієнт або експедитор має право відмовитися від договору транспортного експедирування, попередивши про це другу сторону в розумний строк. Сторона, яка заявила про таку відмову, зобов'язана відшкодувати другій стороні збитки, завдані їй у зв'язку із розірванням договору.

Більш детально відносини транспортного експедирування регулюються спеціальним законом – Законом України «Про транспортно-експедиторську діяльність».

4. Договір перевезення пасажирів та багажу

Договір перевезення пасажирів та багажу – договір, за яким одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажирів) до пункту призначення, а в разі здавання багажу – також доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання багажу, а пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а у разі здавання багажу – також за його провезення.

Юридична характеристика: консенсуальний; двосторонній (взаємний); оплатний.

Предмет. Послуги з переміщення у просторі пасажирів та багажу. Перелік заборонених для перевезення у багажі предметів, вимоги до максимально допустимої ваги та габаритів речей різняться залежно від виду транспорту.

Сторони договору:

1) Перевізник;

2) Пасажир. Пасажиром є фізична особа, яка має квиток.

Форма. Укладення договору перевезення пасажирів та багажу підтверджується видачею відповідно **квитка** та **багажної квитанції**, форми яких встановлюються транспортними кодексами (статутами). У проїзному квитку, за винятком квитків на повітряному та залізничному транспорті, не вказується прізвище пасажирів. У випадку втрати пасажиром або псування квитка за загальними правилами перевезень пасажирів, квиток не відновлюється, а сплачені кошти не повертаються. При втраті чи пошкодженні багажної квитанції багаж видається на підставі письмової заяви пасажирів. Транспортні кодекси (статутути) можуть вміщувати винятки з цього правила.

Договір перевезення пасажирів може бути укладено й шляхом вчинення конклюдентних, механічних дій без видачі квитка, наприклад, при опусканні жетона, проведенні магнітною стрічкою проїзного квитка через пристрій зчитування автомату метрополітену або компостуванні квитка у призначеному для цього пристрої автобуса, тролейбуса, трамвая.

Права та обов'язки сторін за договором перевезення пасажирів та багажу.

Права пасажирів (ст. 911 ЦК України):

- 1) одержати місце у транспортному засобі згідно з придбаним квитком;
- 2) провозити з собою безоплатно одну дитину віком до шести років без права зайняття нею окремого місця;
- 3) купувати для дітей віком від шести до чотирнадцяти років дитячі квитки за пільговою ціною;
- 4) перевозити з собою безоплатно ручну поклажу у межах норм, встановлених транспортними кодексами (статутами);

5) зробити не більше однієї зупинки в дорозі з подовженням строку чинності проїзних документів (квитка) не більше ніж на десять діб, а в разі хвороби – на весь час хвороби;

б) відмовитися від поїздки, повернути квиток і одержати назад повну або часткову вартість квитка – залежно від строку здавання квитка згідно з правилами, встановленими транспортними кодексами (статутами);

7) отримувати повну та своєчасну інформацію про час та місце відправлення транспортного засобу за вказаним у транспортному документі (квитку) маршрутом;

8) може мати також інші права, встановлені ЦК України, іншими законами, транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них. Положення ч. 2 ст. 911 ЦК України суттєво розширюють положення окремих транспортних кодексів (статутів) та інших нормативно-правових актів та правил, що видаються відповідно до них.

Строк доставки пасажирів, багажу. Перевізник зобов'язаний доставити пасажирів, багаж до пункту призначення у строк, встановлений договором, якщо інший строк не встановлений транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них, а в разі відсутності таких строків – у розумний строк.

Відповідальність сторін. ЦК України у ст. 922 встановлює відповідальність перевізника за:

– затримку відправлення пасажирів та порушення строку доставлення пасажирів до пункту призначення. За затримку у відправленні транспортного засобу, що перевозить пасажирів, або запізнення у прибутті такого транспортного засобу до пункту призначення перевізник сплачує пасажиріві штраф у розмірі, встановленому за домовленістю сторін, транспортними кодексами (статутами), якщо перевізник не доведе, що ці порушення сталися внаслідок непереборної сили, усунення несправності транспортного засобу, яка загрожувала життю або здоров'ю пасажирів, або інших обставин, що не залежали від перевізника. У разі відмови пасажирів від перевезення з причини затримки відправлення транспортного засобу перевізник зобов'язаний повернути пасажиріву провізну плату. Якщо поїздка пасажирів з пункту пересадки не відбулася внаслідок запізнення транспортного засобу, який доставив його у цей пункт, перевізник зобов'язаний відшкодувати пасажиріві завдані збитки;

– за втрату, нестачу, псування або пошкодження багажу. Перевізник відповідає за збереження багажу з моменту прийняття його до перевезення та до видачі одержувачеві, якщо не доведе, що втрата, нестача, псування або пошкодження багажу сталися внаслідок обставин, яким перевізник не міг запобігти та усунення яких від нього не залежало. Перевізник відповідає за втрату, нестачу, псування або пошкодження прийнятого до перевезення багажу у розмірі фактичної шкоди, якщо не доведе, що це сталося не з його вини;

– за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів.

5. Договір чартеру (фрахтування)

Ця договірна конструкція широко застосовується при організації водних та повітряних перевезень. У залізничних та автомобільних перевезеннях договір чартеру (фрахтування) практично не використовується.

Так, у п. 104 ст. 1 Повітряного кодексу України визнається **чартерне повітряне перевезення** – нерегулярне повітряне перевезення, що здійснюється на підставі договору чартеру (фрахтування), за яким авіаперевізник надає фрахтівнику або фрахтівникам за плату визначену кількість місць або всю місткість повітряного судна на один або декілька рейсів для перевезення пасажирів, багажу, вантажу або пошти, що зазначені фрахтівником..

Договір чартеру (фрахтування) – договір, за яким одна сторона (фрахтівник) зобов'язується надати другій стороні (фрахтувальникові) за плату всю або частину місткості в одному чи кількох транспортних засобах на один або кілька рейсів для перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти або з іншою метою, якщо це не суперечить закону та іншим нормативно-правовим актам.

Порядок укладення договору чартеру (фрахтування), а також форма цього договору встановлюються транспортними кодексами (статутами).

Істотні умови договору: найменування сторін, назва судна, його технічні та експлуатаційні дані (вантажопідйомність, вантажомісткість, швидкість тощо), район плавання чи експлуатації, мета фрахтування, розмір фрахту, термін дії договору, місце приймання і здавання судна чи назва порту або місця відправлення та призначення, характеристика вантажу, а також інші умови та застереження, включені за згодою сторін. Наведені положення ст.ст. 205, 136 КТМ за аналогією права згідно зі ст. 8 ЦК України можуть бути застосовані й до чартерних (фрахтових) перевезень іншими видами транспорту.

Юридична характеристика: двосторонній (взаємний); оплатний. Якщо договором чартеру передбачено перевезення конкретного вантажу, такий договір є реальним, оскільки для його укладення необхідним є не лише досягнення згоди з усіх істотних умов, а також передача судна у користування, надання зазначеної у договорі чартеру (фрахтування) місткості в одному чи кількох транспортних засобах фрахтувальникові, прийняття вантажу для перевезення. У підтвердження прийняття вантажу перевізник (фрахтувальник) виписує відправникові **коносамент**, що й свідчить про прийняття фрахтівником зобов'язання з перевезення перед фрахтувальником. Договір чартеру (фрахтування), у положеннях якого об'єкт перевезення не передбачено, а також при перевезенні пасажирів, які у підтвердження укладення договору отримують чартерний квиток, є консенсуальним – він вважається укладеним з моменту надання правочину сторін належної (письмової) форми.

Сторони договору:

1) Фрахтівник. Фрахтівник не обов'язково має бути судновласником. Фрахтувальник може в межах прав, що надаються йому за договором чартеру (фрахтування) судна на певний час, укласти від свого імені самостійний договір фрахтування судна з третьою особою. Укладення такого договору не звільняє фрахтувальника від виконання договору, укладеного ним із первинним фрахтівником чи судновласником;

2) Фрахтувальник. Якщо судно зафрахтоване для перевезення вантажів, фрахтувальник має право від свого імені укласти договори перевезення вантажів, підписувати чартери, видавати коносаменти та інші перевізні документи. Він несе відповідальність за зобов'язаннями, що випливають з цих документів, зокрема, з коносаментів або інших перевізних документів.

Форма договору: письмова. Наявність та зміст договору чартеру (фрахтування) судна можуть бути доведені виключно письмовими доказами. Укладений належним чином договір рейсового чартеру (фрахтування) є підтвердженням наявності договору перевезення вантажу (ст.ст. 134, 204 КТМ).

Оплата за договором чартеру (фрахтування) називається фрахтом. Відповідно до п. 14.1.260 ПК України, **фрахт** – це винагорода (компенсація), що сплачується за договорами перевезення, найму або піднайму судна або транспортного засобу (їх частин) для: а) перевезення вантажів та пасажирів морськими або повітряними суднами; б) перевезення вантажів залізничним або автомобільним транспортом.

Фрахтувальник звільняється від сплати фрахту і витрат щодо судна за час, протягом якого судно було непридатне для експлуатації внаслідок неморехідного стану, за винятком випадків, коли непридатність судна настала з вини фрахтувальника. У разі загибелі судна фрахт підлягає сплаті по день загибелі судна, а якщо цей день встановити неможливо – по день отримання останньої звістки про нього.

Застосовуються такі **види договору чартеру (фрахтування):** тайм-чартер, бербоут-чартер (дімайз-чартер), рейсовий чартер.

При фрахтуванні судна за **тайм-чартером (time charter)** судновласник зобов'язаний, крім виконання звичайної вимоги, передати судно у користування фрахтувальникові у стані, придатному для його використання з метою, передбаченою договором чартеру (фрахтування), також спорядити та укомплектувати судно екіпажем, підтримувати судно протягом терміну тайм-чартеру в морехідному стані, оплачувати його страхування та утримання судового екіпажу. У разі фрахтування судна за тайм-чартером капітан та інші члени екіпажу підпорядковуються розпорядженням фрахтувальника щодо експлуатації судна, за винятком розпоряджень щодо судноводіння, внутрішнього розпорядку на судні та складу екіпажу. Винагорода, належна зафрахтованому за тайм-чартером судну за врятування на морі, що мало місце до закінчення дії тайм-чартеру, розподіляється рівними частками між судновласником і фрахтувальником за вирахуванням сум, належних для відшкодування понесених судном збитків, і частки, належної екіпажу судна.

При фрахтуванні судна за **бербоут-чартером (bare boat charter)**, **дімайз-чартером (demise charter)** судновласник зобов'язаний лише передати судно у володіння та користування фрахтувальникові у стані, придатному для його використання з метою, передбаченою договором чартеру (фрахтування), не споряджене та не укомплектоване екіпажем. Такий вид фрахтування фактично нічим не відрізняється від договорів оренди та лізингу. Винагорода, належна зафрахтованому без екіпажу судну за врятування на морі під час дії договору фрахтування судна, належить фрахтувальникові. Рейсовий чартер (**trip (voyage) charter**) – договір чартеру (фрахтування) судна на рейс.

Світовій практиці також відомі й інші види договорів чартеру (фрахтування) залежно від окремих типових умов фрахтування: **berth charter** – договір чартеру (фрахтування) на перевезення вантажу на умовах лінійних конференцій; **catch time charter** – договір чартеру (фрахтування), який передбачає оплату за час фактичного використання судна; **daily charter** – договір чартеру (фрахтування) з подобою оплатою; **lumpsum charter** – люмпсум-чартер, договір чартеру (фрахтування) на умовах люмпсум (чартер з фіксованою загальною сумою фрахту); **open charter** – відкритий чартер (договір чартеру (фрахтування) без зазначення портів та вантажів); **round-trip charter** – договір чартеру (фрахтування) судна на рейс в обидва кінці; **single-trip charter** – договір чартеру (фрахтування) на рейс в один кінець.

До вимог, що виникають з договорів перевезення пасажирів і багажу, фрахтування судна без екіпажу, фрахтування судна на певний час, лізингу судна, буксирування, надання лоцманських послуг, морського страхування, угод, укладених капітаном судна в силу наданих йому законом прав, зіткнення суден, здійснення рятувальних операцій, застосовується **дворічний строк позовної давності** (ст. 389 КТМ). У цій же нормі врегульовано порядок обчислення цього строку.

? Питання для перевірки знань

1. Поняття, правова мета та юридична характеристика договорів перевезення.
2. Назвіть та охарактеризуйте сторони договорів перевезення.
3. Охарактеризуйте зміст договору перевезення вантажів.
4. Охарактеризуйте зміст договору перевезення пасажирів та багажу.
5. Охарактеризуйте зміст договору чартеру (фрахтування).
6. Охарактеризуйте зміст договору транспортного експедирування.
7. Охарактеризуйте відповідальність перевізника за порушення умов договору перевезення пасажирів.
8. Охарактеризуйте відповідальність пасажирів за порушення умов договору перевезення.
9. Які підстави звільнення перевізника від відповідальності за договором перевезення вантажу?
10. Припинення договору перевезення пасажирів.